

ભારતમાં સાંપ્રત સમયમાં ચૂંટણીલક્ષી સુધારાઓની આવશ્યકતા

૧. પ્રસ્તાવના :-

શાસનના ઉત્તમ પ્રકાર તરીકે લોકશાહીનો સ્વીકાર વિશ્વના ઘણાબધા દેશોએ કર્યો છે. ભારત પણ લોકશાહીને વરેલો દેશ છે અને લોકશાહીમાં મુક્ત અને ન્યાયી ચૂંટણીઓ લોકશાહીના શ્વાસ સમાન છે. ચૂંટણી લોકોની માટે એક અવસર છે, પોતાના પ્રતિનિધિની પસંદગી કરવાનો અને સત્તાની ધૂર સોંપવાનો. જેથી આ પ્રતિનિધિઓ પ્રજાના પ્રશ્નોને વાચા આપી લોકોના સર્વાંગી વિકાસ અને સુખાકારી માટે કાર્યો કરે. ચૂંટણીના માધ્યમથી લોકો પોતાનો કિંમતી મત આપે છે. ભારતે એક વ્યક્ત એક મતનો સિધ્ધાંત સ્વીકાર્યો છે. ચૂંટણી પ્રક્રિયાના અનુસંધાને ચૂંટણીપંચ અગત્યની ભૂમિકા ભજવે છે. પરંતુ છેલ્લા ઘણા સમયથી ચૂંટણીમાં અનેક દુષણો પ્રવેશ્યા છે, એટલું જ નહીં જાણે કે ઘર કરી ગયા છે. આ દુષણોને નિયંત્રણમાં લેવા માટે કે દૂર કરવા માટે સમયાંતરે વિવિધ સમિતિઓ, ચૂંટણીપંચ પ્રયત્નો કરતી રહે છે. ચૂંટણીલક્ષી સુધારાઓ એ સાંપ્રત સમયની આવશ્યકતા જ નહીં પરંતુ અનિવાર્યતા પણ છે.

૨. ચૂંટણીનું મહત્વ :-

ચૂંટણીના માધ્યમથી લોકો શાંતિથી અહિંસક પદ્ધતિથી બંધારણીય રીતે સત્તા પરિવર્તન કરે છે. ચૂંટણીમાં લોકમતનો પડઘો પડે છે. લોકો પોતાના મનગમતા ઉમેદવારને મત આપીને પ્રતિનિધિ તરીકે પસંદ કરે છે. માટે જ ચૂંટણીઓને લોકશાહીની પારાશીશી કહેવામાં આવે છે. તે માત્ર ઉપાય કે એક કાર્યવાહી નથી પરંતુ લોકશાહીને જીવંત અને મૂર્તિમંત કરવાની પ્રક્રિયા પણ છે. લોકો નિશ્ચિત સમયને અંતરે પોતાના પ્રતિનિધિઓની પસંદગી કરે છે અને આ પ્રતિનિધિઓ લોકોના વિચારો, આકાંક્ષાઓ અને અભિપ્રાયોનું પ્રતિબિંબ પાડી તેને વ્યક્ત કરવાનું કાર્ય કરે છે. લોકશાહી દેશમાં ચૂંટણીઓ શાસનકર્તાઓની પસંદગી અને પરિવર્તનના મહત્વના સાધન તરીકે ગણાવી શકાય. ચૂંટણી બહુજન સમાજ અને રાજકીય પક્ષો તથા નેતાઓ વચ્ચે સર્જનાત્મક આંતરક્રિયાઓની એક પ્રક્રિયા છે. તે સામાન્ય લોકોને જાગૃત કરી આર્થિક, સામાજિક અને રાષ્ટ્રનિર્માણની ગંભીર સમસ્યાઓ પ્રત્યે લોકોને સભાન કરવામાં અગત્યની ભૂમિકા ભજવે છે. લોકશાહી દેશમાં લોકોને પોતે સ્વતંત્ર હોવાનો અહેસાસ ખરેખર ત્યારે જ થાય છે જ્યારે ચૂંટણીના માધ્યમથી તે પોતાનો કિંમતી મત વ્યક્ત કરે છે.

૩. ભારતમાં ચૂંટણીપંચની રચના અને કામગીરી :-

ભારતના બંધારણમાં ૧૫ માં ભાગમાં કલમ ૩૨૪ થી ૩૨૯ સુધી ચૂંટણીપંચ વિશે વિસ્તૃત જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. મુખ્ય અને અન્ય બે ચૂંટણી કમિશનરની નિમણૂક રાષ્ટ્રપતિ ધ્વારા થાય છે. ઘટક રાજ્યો માટે ચૂંટણીપંચ, ચૂંટણી કમિશનરો અને સહાયક ચૂંટણી કમિશનરોની નિમણૂક પ્રત્યેક જિલ્લા માટે જિલ્લા સ્તરે પણ એક રિટનીંગ અધિકારી નિમાય છે. જે સામાન્ય રીતે કલેક્ટર હોય છે. તેના નીચે સહાયક રિટનીંગ

અધિકારી, મતદાન અધિકારી જેવા અધિકારીઓ હોય છે, ચૂંટણીપંચ પોતાની કામગીરી માટે સ્વતંત્ર છે.

ચૂંટણીપંચ ચૂંટણી પ્રક્રિયાના અનુસંધાને ઘણા કાર્યો કરે છે. જેમ કે મતદાર ક્ષેત્રોની વહેંચણી, રાષ્ટ્રપતિની સૂચના બાદ ચૂંટણીની જાહેરાત, મતપત્રકો તૈયાર કરી મતદાન મથકો ઉપર મોકલવા ઉમેદવારોની ચકાસણી કરવી, રાજકીય પક્ષોને માન્યતા આપવી તથા તેમને ચિન્હોની ફાળવણી કરી રાષ્ટ્રપતિ, ઉપરાષ્ટ્રપતિ, વિધાનસભા અને લોકસભાની ચૂંટણીઓની દેખરેખ રાખવી અને ચૂંટણીની તારીખો જાહેર કરવી મતદારચાદી સમયાંતરે સુધારતા રહેવી વગેરે કાર્યો ચૂંટણીપંચ કરે છે.

ખાસ કરીને શાંતિભર્યા વાતાવરણમાં મુક્ત અને ન્યાયી રીતે ચૂંટણીઓ યોજાય તે માટે આચારસંહિતા ઘડે છે. વળી, ચૂંટણીખર્ચની મર્યાદા પણ નક્કી કરે છે. મતદારોને ચૂંટણી વિષયક રાજકીય પ્રશિક્ષણ આપે છે. ચૂંટણીપંચની આ કામગીરીમાં મુખ્ય ચૂંટણી કમિશ્નરની ભૂમિકા ખૂબ જ અગત્યની છે. ભારતના સૌ પ્રથમ મુખ્ય ચૂંટણી કમિશ્નર સુકુમાર સેન હતા.

૪. ચૂંટણીલક્ષી સુધારાઓની આવશ્યકતા શા માટે?

લોકશાહીમાં ચૂંટણીઓ પારાશીશી સમાન છે. છેલ્લા ઘણા સમયથી ભારતની ચૂંટણીપ્રથામાં દુષણો ધર કરતા જાય છે. ચૂંટણીપ્રથાની અને ચૂંટણી પ્રક્રિયાની ખામીને કારણે સાંપ્રત સમયમાં ચૂંટણીલક્ષી સુધારાઓની તાતી જરૂરીયાત છે. આ ખામીઓ જોઈએ તો

- મની પાવર, મસલ્સ પાવર અને માફિયાના રાજકારણનું વધતું જતું જોર.
- મતપ્રાપ્તિ અને બેઠકોની વિસંગતતા.
- પક્ષો અને ઉમેદવારોની સંખ્યામાં વૃદ્ધિ થઈ પરંતુ ગુણવત્તાનું ધોરણ કથળ્યું.
- રાજકારણનું અપરાધીકરણ.
- મતદાન મથકો પર બળપ્રયોજન.
- સત્તાધારી, ભાષાવાદ, પ્રદેશવાદ, સંપ્રદાયવાદ, સગાવાદ વગેરેના માપદંડોને આધારે પક્ષો અને ઉમેદવારો ધ્વારા વોટબેન્ક માટે રમવામાં આવતું રાજકારણ.
- ભ્રષ્ટાચારનું વધતું જતું જોર.
- લોકોમાં રાજકીય જાગૃતિનો અભાવ અથવા લોકોની પોતાની નિષ્ક્રિયતા.

આમ, ચૂંટણીમાં ઘણી ખામીઓ જોવા મળે છે. ભારતીય લોકશાહી જ નહીં પરંતુ દુનિયાની બધી જ લોકશાહી વ્યવસ્થાની સફળતાનો આધાર ચૂંટણીની નિષ્પક્ષતા પર નિર્ભર છે. ચૂંટણી સમયે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે, વત્તા કે થોડા પ્રમાણમાં આ તમામ દુષણોનું વરવું સ્વરૂપ એક યા બીજી રીતે આપણી સામે પ્રતિબિંબિત થઈ રહ્યું છે. ચૂંટણીની આ ખામીઓને દૂર કરવા ચૂંટણીલક્ષી સુધારો એક એવા ઇલાજ કે ઉપાયના સ્વરૂપમાં જેનાથી રોગને સંપૂર્ણ જડ મૂળમાંથી દૂર ન કરી શકાય, પરંતુ તેને વકરતા ચોકકસ અટકાવી શકાય.

૫. ભારતમાં થયેલ વિવિધ ચૂંટણીલક્ષી સુધારાઓ :-

ચૂંટણીલક્ષી ખામીઓને દૂર કરવા માટે સમયાંતરે જુદી-જુદી સમિતિઓને પોતાના અહેવાલો ધ્વારા ભલામણો કરીને તેમજ ચૂંટણીપંચે પણ આ અંગે ભલામણો કરી સુધારાઓ સૂચવ્યા છે.

૫.૧ ચૂંટણીપંચની ચૂંટણીલક્ષી સુધારા માટેની ભલામણો :-

૧. ઇ.સ.૧૯૮૨ માં ચૂંટણીપંચે લોકસભા અને વિધાનસભાની ચૂંટણી એક સાથે કરવાની ભલામણ કરી જેથી મોટી માત્રામાં થતો વહીવટી અને અન્ય ખર્ચ ઓછો કરી શકાય.
૨. ચૂંટણીપંચે એ પણ ભલામણ કરી કે રાજકીય પક્ષોની વ્યાખ્યા કરવામાં આવે. તેમના હિસાબ કિતાબ, ચૂંટણી માટે ધનની પ્રાપ્તિ અને ખર્ચની નિષ્પક્ષ તપાસ કરવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર ચૂંટણીપંચને આપવામાં આવે.
૩. ૨૭ માર્ચ ૧૯૮૩ માં મુખ્ય ચૂંટણી કમિશનર રામકૃષ્ણ ત્રિવેદી દિલ્હીમાં એક સેમિનારમાં રાજકીય પક્ષોની ભૂમિકાનું નિયમન. ચૂંટણીમાં નાણાશક્તિની ભૂમિકા પર અંકુશ, સરકારી સાધનોનો દુરઉપયોગ ન કરવો અને ચૂંટણીપંચની સ્વતંત્રતા સુરક્ષિત રાખવા ભલામણો કરેલ.
૪. ૩ ડિસેમ્બર ૧૯૮૩ માં રામકૃષ્ણ ત્રિવેદીની અધ્યક્ષતામાં રાજકીય પક્ષોના ૪૯ પ્રતિનિધિઓની બેઠક થઈ, જેમાં ચૂંટણી આચારસંહિતા પર સહમતી સધાઈ.
૫. બુથ કબ્જો કરનાર ઉમેદવારને છ વર્ષ સુધી ચૂંટણીથી દૂર રાખવામાં આવે.
૬. મતદાન-પત્ર (બુલેટ પેપર) પર સૌથી ઉપર રાજકીય પક્ષોના ઉમેદવારોના નામ હોય, ત્યારબાદ પ્રાદેશિક પક્ષોના ઉમેદવારોના નામ અને છેલ્લે પક્ષવિહીન ઉમેદવારોના નામ હોય.
૭. કોઈપણ ઉમેદવારોને બે ક્ષેત્રોથી વધુ ક્ષેત્રોમાં ચૂંટણી લડવાનો અધિકાર ન હોય.
૮. ઇલેક્ટ્રોનિક પદ્ધતિ ધ્વારા મતદાન કરવામાં આવે.
૯. ભ્રષ્ટ અધિકારીઓને ચૂંટણીમાં ભૂલ કરવાને કારણે ચૂંટણીપંચ સજા આપે તો કોઈ અદાલતમાં ચૂંટણી પંચના નિર્ણયને ન પડકારવું.

ટૂંકમાં સમયાંતરે ચૂંટણીઓ પોતાના અનુભવને આધારે જરૂરીયાત મુજબ સુધારાઓ સુચવતા રહે છે.

૫.૨ ચૂંટણીલક્ષી સુધારા માટે વિવિધ સમિતિઓની ભલામણો :-

ક્રમ	સમિતિનું નામ	સાલ	કોના ધ્વારા	મુખ્ય ભલામણ
૧	જગન્નાથરાવ સમિતિ	૧૯૬૯	કેન્દ્ર સરકાર	ચૂંટણીમાં થતા ભ્રષ્ટાચારને રોકવા ઉપર ભાર
૨	બી.એમ.તારકુંડે સમિતિ	૧૯૭૪	જયપ્રકાશ નારાયણ	નાણાશક્તિ અને સરકારીતંત્રના દુરઉપયોગ ઉપર નિયંત્રણ
૩	સ્વર્ણસિંહ સમિતિ	૧૯૭૬	સ્વર્ણસિંહ	ધારાસભ્યો તથા સભ્યોની લાયકાત માટે આચારસંહિતા ઘડવા ઉપર ભાર
૪	મોહન ધારિયા સમિતિ	૧૯૭૮	જયપ્રકાશન	ચૂંટણીમાં થતા નાણાના દુરઉપયોગને રોકવા તથા ચૂંટણી અંગેના વિવાદ ઉકેલવા ઉપર ભાર
૫	દિનેશ ગોસ્વામી સમિતિ	૧૯૯૦	વી.પી.સિંઘ	મતદાન મથકે લઈ જવા લાવવાની વ્યવસ્થા કરનાર ઉમેદવાર તથા પક્ષ સામે કેવા પગલા લેવા તે બાબત અંગેના સૂચનો
૬	ઈન્દ્રજિત સમિતિ	૧૯૯૮	કેન્દ્ર સરકાર	ચૂંટણીને ખર્ચાળ બનતી રોકવા ખાસ

				સૂચનો કર્યા
૭	કાયદા પંચ	૧૯૯૮	કાયદાપંચ	ઉમેદવારની ડિપોઝીટ વધારવા અને ચૂંટણી ગુનાઓ માટે કરાતી દંડની રકમ વધારવા ઉપર ભાર
૮	બોહરા સમિતિ	-	ગૃહખાતા	મતદારોને ડરાવતા, મતદાનનો કબજો કરવા તત્વોને રોકવા ખાસ ભલામણ કરી
૯	રવિન્દ્ર વર્મા સમિતિ	-	ચંદ્રશેખર	ચૂંટણીનો સમય ખર્ચ સરકાર ભોગવે તે બાબત ઉપર ભાર

આ ઉપરાંત ૧૯૯૬ ના લોકપ્રતિનિધિત્વ ધારામાં પણ કેટલાક સૂચનો કરવામાં આવ્યા છે. ૨૦૦૯ માં લોકસભા અને વિધાનસભાના ઉમેદવારો માટે ડિપોઝીટ રકમ ક્રમશઃ ૨૫૦૦૦/- અને ૧૦૦૦૦/- તથા અનુસુચિત જાતિ અને જનજાતિ માટે ક્રમશઃ ૧૨૫૦૦૦/- અને ૫૦૦૦/- કરવામાં આવી છે.

૫.૩ ચૂંટણીઓ સુધારવા લેવાયેલા પગલાઓ :-

૧. ૧૯૭૧ ના પ્રતિબંધક ધારાની કલમ-૨ પ્રમાણે રાષ્ટ્રધ્વજ, રાષ્ટ્રગીત અને બંધારણનું અપમાન કરવા માટે ગુનેગાર પુરવાર થનાર વ્યક્તિ ગુનો સાબિત થયાની તારીખથી ૬ વર્ષ સુધી સંસદ કે રાજ્ય ધારાસભાની ચૂંટણીઓ લડી શકે નહિ.
૨. બોગસ મતદાન રોકવા ચૂંટણી કમિશનર શેષાનના સમયથી મતદારોને ભારતનું ચૂંટણીપંચ ઓળખકાર્ડ આપે છે. આ ઉપરાંત ચૂંટણી સમયે અન્ય આધારોને જરૂર પડે તો તે ચૂંટણી પૂરતા માન્ય કરે છે.
૩. ચૂંટણી સમયે માર્ગ ઉપરની દિવાલો ઉપર ભીંતસૂત્રો લખવા અને પોસ્ટરો ચોંટાડવા ઉપર પ્રતિબંધ.
૪. લાઉડસ્પીકરનો ઉપયોગ સવારે ૮ થી સાંજે ૭ સુધી જ કરવો.
૫. સંસદ કે ધારાસભાની ચૂંટણીમાં વધુમાં વધુ બે બેઠક ઉપર ઉમેદવાર લડી શકે છે.
૬. ઉમેદવારનું અવસાન થતા જે-તે બેઠકની ચૂંટણી રદ કરવાને બદલે ચૂંટણીપક્ષ તે પક્ષને બીજા ઉમેદવાર મૂકવા સૂચન કરે છે.
૭. મતદાન મથકમાં ચૂંટણી ફરજ ઉપર ન હોય તેવી વ્યક્તિને શસ્ત્ર લઈ જવા મનાઈ છે અને જો લઈ જાય તો તેવી વ્યક્તિને બે વર્ષની સજા કે દંડ અથવા બન્ને થઈ શકે છે.
૮. મતદાનના દિવસે ખાનગી કંપની કે સંસ્થાના કર્મચારીને પણ સવેતન રજા આપવી ફરજિયાત છે. આ કલમનો ભંગ કરનારને રૂ.૫૦૦ ના દંડની જોગવાઈ છે.
૯. મતદાન ચાલુ હોય ત્યાં સુધી મતદાન વિસ્તારની નજીક દારૂબંધી અમલી રહે છે.
૧૦. ચૂંટણીઓ સમયે ધાર્મિક પ્રતિકો અને સૂત્રોના ઉપયોગ ઉપર પ્રતિબંધ.
૧૧. ઇલેક્ટ્રોનિક મશીનના ઉપયોગ જે હવે થાય છે.

સાંપ્રત સમયમાં આવશ્યક ચૂંટણીલક્ષી સુધારાઓ અંગેના સૂચનો :-

૧. ચૂંટણીને પ્રમાણસર પ્રતિનિધિત્વવાળી બનાવવી.
૨. નાણાશક્તિનો પ્રભાવ ઘટાડવો.
૩. રાજકારણના અપરાધીકરણને રોકવું.

૪. ચૂંટણીપ્રથા અને ચૂંટણી પ્રક્રિયા સંબંધિત માળખાગત ફેરફારો કરવા.
૫. બોગસ મતના ન થાય તે માટે ઇલેક્ટ્રોનિક મશીનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે.
૬. રાજકીય પક્ષો, ઉમેદવારો પાસે આચારસંહિતાનું ગંભીરતાપૂર્વક પાલન કરાવવું. તેનો ભંગ કરનારે કડકમાં કડક સજા આપવી.
૭. રાજકીય પક્ષને આવકના સાધનો, ખર્ચની વિગતો અને હિસાબો આપવાની ફરજ પાડવામાં આવે. ચૂંટણીપંચે નિયુક્ત કરેલા ચાર્ટડ એકાઉન્ટન્ટ તેનું ઓડીટ કરે અને પછી જાહેર જનતા સમક્ષ એ હિસાબ જાહેર કરવામાં આવે.
૮. બંધારણની કલમ ૩૨૪ મુજબ સુચવાયું છે. તેમ મુખ્ય ચૂંટણી કમિશનર સહિત બીજા ચૂંટણી કમિશનરોની નિયુક્તિ કરવામાં આવે. આ બધા વચ્ચે સહકાર અને સમન્વયની ભાવના વધુ અને સંઘર્ષની ભાવના નહિવત હોય.
૯. કેન્દ્ર સરકારની ભલામણની ચૂંટણી કમિશનરોની નિયુક્તિ કરવાને બદલે રાષ્ટ્રપતિ વિરોધપક્ષે અને સર્વોચ્ચ અદાલતના વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશોની સલાહને પણ ધ્યાનમાં લે.
૧૦. ચૂંટણી દરમિયાન સરકાર તરફથી નવી યોજનાઓ, કર્મચારીઓના પગાર કે ભાડા-ભથ્થામાં વધારો વાચદા અને વચનો વગેરે બાબતો ફરજિયાત ટાળવામાં આવે. સરકારી કર્મચારીઓની બદલીએ પૂરતી સ્થગિત કરવી.
૧૧. ચૂંટણી દરમિયાન પ્રચાર માટે સરકાર રેડિયો અને ટીવીનો ભરપૂર ઉપયોગ કરતી હોય છે. તે રોકવા માટે તટસ્થ નાગરિકોની સલાહકાર સમિતિ સ્થાપવામાં આવે જે તમામ કાર્યક્રમની દેખરેખ રાખે.
૧૨. ચૂંટણીઓની સ્વતંત્રતા અને વિશ્વસનીયતા સ્થાપિત કરવામાં આવે.
૧૩. ઉમેદવારોની ડિપોઝીટ રકમમાં સમયાંતરે ફેરફાર કરવામાં કરીને તેમાં વધારો કરવામાં આવે.
૧૪. ઉમેદવારોની શૈક્ષણિક લાયકાત સામાજિક કાર્યોમાં તેના પ્રદાનનો છેલ્લા વર્ષોનો રેકોર્ડ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે.
૧૫. રાજકીય પક્ષો ધ્વારા મતદારોને મતદાન મથકે લઈ જવા મૂકવા માટે કરવામાં આવતી વાહનની વ્યવસ્થા પર પ્રતિબંધ મૂકવો જોઈએ.
૧૬. એવા રાજકીય પક્ષો ઉપર કડક કાર્યવાહી કરવી જે પોતાની વોટબેન્ક માટે જ્ઞાતિવાદ, ભાષાવાદ, સંપ્રદાયવાદ, પ્રદેશવાદ, ભાઈ-ભત્રીજાવાદને ખૂબ પ્રોત્સાહન આપી લોકોની લાગણીને ઉશ્કેરતા હોય અથવા તેવા આરોપો સિધ્ધ થયા હોય.
૧૭. દરેક મતવિભાગમાં ઘાકઘમકીનો ઉકેલ લાવવા માટે મેજિસ્ટ્રેટની નિયુક્તિ, મતદાર પરિષદો, ચૂંટણી કાઉન્સિલ, ચૂંટણીને પડકારતી અરજીઓનો ઝડપી નિકાલ વગેરે મુદ્દાઓ પણ અમલમાં આવવા જોઈએ.
૧૮. છેલ્લે તો મતદાતાની પોતાની સ્વયં રાજકારણ પ્રત્યેની સક્રિયતા અને સ્વયંભૂજાગૃતિ અગત્યની બાબત છે.

સમાપન :-

કોઈપણ લોકશાહી દેશમાં સ્વતંત્ર અને મુક્ત તથા ન્યાયી ધોરણે યોજાતી ચૂંટણીઓ તે દેશની સફળતાનો આધાર છે. ભારતમાં છેલ્લે ઘણા સમયથી ચૂંટણીમાં દૂષણો પ્રવેશ્યા છે. જેમ કે નાણાશક્તિનો વધતો જતો પ્રભાવ, મતપ્રાપ્તિ અને બેઠકોની વિસંગતતા પક્ષો અને ઉમેદવારોની સંખ્યામાં વૃદ્ધિ, હિંસા અને બાહુબળનો વધતો વ્યાપક, રાજકારણનું અપરાધીકરણ, જ્ઞાતિવાદ અને

કોમવાદી રાજકારણ, મની મસલ્સ અને માફિયાના રાજકારણનો પ્રભાવ વગેરે દુષણો કે નબળાઇઓ લોકશાહીને વ્યવહારમાં ચરિતાર્થ કરતી અટકાવવામાં અવરોધક બને છે અને ચૂંટણી પ્રક્રિયાને પ્રભાવિત કરે છે. ચૂંટણી પ્રથાની લોકસ્વીકૃતિ ભયમાં ન મૂકાય અને લોકશાહીમાંથી લોકોની શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ ઉઠી ન જાય તે માટે ચૂંટણીપ્રથામાં સમયાંતરે ફેરફારો અનેક સમિતિઓ ધ્વારા અને ચૂંટણીપંચ ધ્વારા વિવિધ ચૂંટણીલક્ષી સુધારાઓ સૂચવાયા છે. જેમાં મુખ્યત્વે બે પ્રકાર પાડી શકાય. એક તો માળખાગત સુધારા પરિવર્તન ઇચ્છતા સુધારાઓ અને બીજા નીતિમતા, પ્રમાણિકતા અને મૂલ્યો પર ભાર આપતા સૂચનો. બસ હવે જરૂર છે માત્ર તેના અમલીકરણની...

સંદર્ભસૂચિ :-

- I. પ્રા. દિનેશ શુક્લ અને અન્ય 'ભારતીય રાજકારણની રૂપરેખા' યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય, અમદાવાદ, પ્રથમ આવૃત્તિ ૧૯૭૨, પાના નં.૨૩૫
- II. એજન પાના નં.૨૩૬
- III. રાજ્યશાસ્ત્ર ધો.૧૧ ગુજરાત રાજ્ય પાઠ્યપુસ્તક મંડળ, ગાંધીનગર
- IV. લેટેસ્ટ ફેઇકટ ઇન જનરલ નોલેજ એપ્રિલ ૨૦૦૯, પાના નં.૪૯
- V. એજન પાના નં.૪૬૭
- VI. પ્રતિયોગિતા દર્પણ 'રાજનીતિ વિજ્ઞાન' પરીક્ષાપયોગી સીરિજ પૃ.૨૬
- VII. ડો.ગજેન્દ્ર શુક્લ 'ભારતીય રાજકારણ ન્યુ પોપ્યુલર પ્રકાશન, સૂરત, બીજી આવૃત્તિ ૨૦૧૧-૧૨, પાના નં.૧૪૭
- VIII. એજન પાના નં.૧૫૮
- IX. વિષ્ણુ પંડ્યા, ગુજરાત ચૂંટણીની શતરંજ (૧૯૫૨-૧૯૯૯) નવભારત સાહિત્ય મંદિર, અમદાવાદ, પ્રથમ આવૃત્તિ ૧૯૯૯, પાના નં.૩૮૯
- X. એજન પાના નં.૩૯૦

પ્રા. વી. એ. પટેલ

આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર

રાજ્યશાસ્ત્ર વિભાગ

શ્રીમતી વી.પી.કાપડિયા મહિલા આર્ટ્સ કોલેજ

ભાવનગર

Copyright © 2012 – 2017 KCG. All Rights Reserved. | Powered By: Knowledge Consortium of Gujarat